

"תפילת גשם" **מילים: לוי קיפניס** **לחן: אדל יצחק**

יצחק אדל (1896-1973), נולד בוורשה, פולין, שם סיים את לימודיו באקדמיה למוזיקה.

שלושה עולמות חברו יחדיו אצל אדל:

הראשון התקשר לעולם היהודי; למרות שלא היה שומר מצוות, שמר על גירסא דינקותא מבית סבא, והיסוד היהודי-חסידי-עממי היה טבוע עמוק בליבו ובא לידי ביטוי ברבות מיצירותיו. עולמו השני היה עולם המוזיקה וההלחנה; בילדותו החל לנגן בכינור והמשיך בכך כל חייו. מידי פעם בפעם היה עורך ערבי מוזיקה קאמרית בביתו, שם ניגן עם ידידיו. בנוסף לשירי הילדים שהלחין, כתב מוזיקה קולית וכלית להרכבים שונים, לתזמורת סימפונית וקאמרית, שירי סולו ומקהלה.

ראויים לציון מחזור השירים "נוצת זהב" למצו-סופרן ופסנתר, שבוצע לראשונה ב-1934 על ידי מרים סגל והמלחין-פסנתרן פאול בן חיים, והיצירה "דרכו האחרונה" בהשראת יאנוש קורצ'ק וחניכיו.

עולמו השלישי היה עולם החינוך המוזיקלי; את דרכו כמורה למוזיקה החל כמנצח מקהלה במוסדות יהודיים שונים וביניהם בבית היתומים של יאנוש קורצ'ק. עם עלייתו ארצה בשנת 1929, החל ללמד בסמינר לוינסקי. מקהלת הסמינר בניצוחו נחשבה לגוף חשוב בנוף התרבותי המוזיקלי בישראל. עם הקמת המדרשה למוזיקה הצטרף לצוות המורים. אדל דרש ממעסיקיו ומקברניטי החינוך לראות במוזיקה מקצוע ששווה בחשיבותו למתמטיקה ולהיסטוריה. לדעתו הייתה חובה לדרוש מהם - ובעיקר מהגננות לעתיד - ידע מוזיקלי מקצועי. בבחינות המיון שערך למועמדים להוראת המוזיקה ייעד את הפחות מוכשרים, אלה שזיפו בשירה, להיות מורים בכיתות הגבוהות, ואילו הטובים נשלחו לגני הילדים. אדל הטביע חותמו על החינוך המוזיקלי בארץ ורבים מתלמידיו שהפכו למורים הושפעו ממנו.

לוי קיפניס (1894-1990), סופר ומשורר ילדים. חיבר חלק נכבד מהשירים המהווים יכס צאן ברזלי של שירי הילדים בתרבות העברית בארץ ישראל.

נולד באוקראינה, שם החל בצעדיו הראשונים באמנות – ציור ופיסול, וכמו כן בכתיבה. בשנת 1913 עלה לארץ ולמד אמנות ב'בצלאל'. באותה תקופה ניטשה בארץ מלחמת השפות, וקיפניס, שהיה מודע להעדר שירים לילדי הגן, כתב את שירו הראשון 'חנוכייה, חנוכייה'. הוא כתב שירים רבים ליגיליונות לגננות' ואף ערך את 'גננו' – כתב העת הראשון לחינוך פעוטות. בשנת 1921 השתלם בגרמניה במלכת יד ובשובו לארץ עסק בהוראה בסמינר 'לוינסקי' ובמוסדות חינוך נוספים. קיפניס היה בין המייסדים של תיאטרון הילדים הראשון בארץ, כתב מאות שירים וסיפורים לילדים וערך כתבי עת, אנתולוגיות, מקראות וספרי לימוד. הוא קיבל פרסים רבים, ביניהם חתן פרס ישראל (1978).

השיר "תפילת הגשם" הנו אחד מני רבים בהם שונה הטקסט מטעמים אידיאולוגיים. בזרם הקיבוצי, בו דגלו באתאיזם, נהוג היה להשמיט ולשנות טקסטים שתיארו או רמזו על אמונה באל. הטקסט המקורי בפזמון: 'שמע קולנו אל שמים'. אך בשירון שנכתב בשנת תשי"א, 'ספר שירים ומנגינות' לגני ילדים ולבתי ספר, (בעריכת משה גורלי ודניאל סמבורסקי), הטקסט שכתוב בפזמון הינו: 'גשם גשם גשם מים, גשם גשם משמים'.
הבית השלישי אותו חבר קיפניס: "גשם גשם!"
מתפלל גם ילד חן;
"גשם גשם!"
אל שמים לנו תן!
כלל אינו מופיע בשירון זה.

על מילות השיר

הטקסט כולל שלושה בתים ופזמון חוזר. הטבע מואנש בשיר בביטויים הבאים:
בבית הראשון - 'נאנח השדה', 'מתחנן הגן'
בבית השני - 'משתחוה הכרם' והפרדס 'ילחש'
בבית השלישי מופיע בן האנוש, הילד, ו'מתפלל לגשם'
ניתן לסכם שהטקסט מרובה בקולות: 'נאנח', 'מתחנן', 'ילחש'

על הלחן

ללחן שני חלקים השונים באופיים:
החלק הראשון, ת' 1-8, מולחן על פני שלושה הבתים של הטקסט, ואילו החלק השני, ת' 9-18, מהווה פזמון חוזר - 'שמע קולנו...'.
הצליל המרכזי בלחן, מי, חוזר בעקשנות לאורכו של השיר; הוא מופיע בחלק הראשון כ'צליל פועם' על המילה 'גשם', וכנקודת עוגב סמויה בחלק השני (דוג' תוים, ת' 9-12).
הלחן מאופיין על ידי מצלול אאולי המורגש היטב על ידי החזרה על הצליל השביעי, רה. המנעד הוא של נונה (סי עד דו ראשון), הטסיטורה: מי-סי עם צליל שביעי כשכן תחתון.

החלק הראשון של הלחן, המנצל בעיקר את הטטרקורד התחתון של הסולם, מאופיין על ידי שני מוטיבים מנוגדים :

- הראשון מתאפיין בעוצמה שקטה ובאופי סטאטי הנוצר על ידי חזרה על הצליל מי בסטקטו, ורבע הפסקה (במילה 'גשם').

- השני, הפותח בקוורטה יורדת, מתאפיין במהלך זורם של שמיניות בלגאטו המובילות אל הצליל מי.

מוטיבים אלה מאוגדים בשתי פסוקיות קצרות בנות ארבע תיבות.

החלק הראשון מסתיים בקפיצה של קורטה בקרשנדו, המובילה אל החלק השני בקו מלודי עולה הפותח ומרחיב את המנעד.

החלק השני פותח בהתמקדות סביב הצליל סי, ומאופיין בפסוק אחד ארוך. הקפיצות המלודיות במרווח קוינטה וקוורטה יוצרות יחס של ניגוד והשלמה למהלכי הסקונדות ולמנעד המצומצם של החלק הראשון. החלק השני של הלחן נפתח בעוצמה מצו פורטה ומסתיים בדימינואנדו, תוך חזרה לצלילי הטטראקורד הראשון, ומיקוד בצליל המרכזי מי.

על מידת הקשר בין המילה והצליל:

מרכיבי הלחן מתארים את התכנים המילוליים הבאים :

-המילה 'גשם' מולחנת כאונומטופיה המחקה את קולות הטפטוף.

-המילים 'נאנח', 'מתחנן' ומשתחוה' - מולחנות על ידי הקו מלודי יורד (ת' 3-4).

תוכן המילים מומחש על ידי קו המתאר היורד ; אנחה ותחינה נשמעות האינטונציה יורדת, והשתחוות מכוונת מטה.

- המילה 'אל' מופיעה על הצליל הגבוה ביותר בשיר, כמרמזת על מקום הימצאו בשמיים.

- הפזמון, המהווה את התפילה עצמה, מתואר בלחן על ידי הרחבת המנעד וקפיצות היוצרות ריגוש.

הצעה לפעילויות:

1. האזנה לביצוע השיר בידי המורה והמחשה במחווה בתנועה של שני המוטיבים המנוגדים שבחלק הראשון (בין מודגש/סטקאטו ובין זורם לגאטו).

2. דיון על הקשר שבין המחווה שהוצעו, לבין המאפיינים המוזיקליים של מוטיבים אלה : סטקאטו בעוצמה שקטה כמאפיין של המוטיב הראשון, ולגאטו זורם כמאפיין של המוטיב השני.

3. הבחנה מדויקת של המוטיבים במהלך שירת מענה בין התלמידים למורה :
- התלמידים שרים את המילה 'גשם', והמורה עונה בשירה של המוטיב השני 'נאנח שדה מחום'. בחלק השני של השיר מאזינים התלמידים לשירת המורה.
- החלפת תפקידים בין התלמידים למורה : המורה שר 'גשם' והתלמידים עונים 'נאנח שדה'.

4. שירת החלק הראשון בליווי המחוּוה בתנועה.
5. הקשה מעודנת של מקצב המילה 'גשם' (שתי שמיניות קלילות המלוות בהפסקה של רבע), כאוסטינטו **ריתמי** המלווה את שירת המורה.
6. שירת המילה 'גשם' על הצליל מי, תוך כדי מחוּוה בתנועה כאוסטינטו **מלודי** המלווה את שירת המורה
7. החלפת התפקידים: שירת השיר על ידי הילדים, כאשר המורה שר באוסטינטו את המילה 'גשם'. הערה: המורה יתמוך בשירת הילדים על ידי נגינת השיר.
8. בניית ליווי האוסטינטו עם הקדמה ובקודטה בדימינואנדו.
9. ביצוע השיר לפי פיצול הכתה - מחצית הכיתה תשיר את השיר, והמחצית השנייה תלווה באוסטינטו.

23

תְּפִלַּת גֶּשֶׁם

הַשִּׁיר: לְיוֹן קִיפְּנִיס

הַלְחֵן: יֶצֶק אֶדֶל

מְתוֹן (♩ = 100)

שֶׁ-גֶּשֶׁם שֶׁ-גֶּשֶׁם שְׂנֵא-נְחֵא-נְחֵא חֵם-מֵדָה-שְׂנֵא-נְחֵא-נְחֵא שֶׁ-גֶּשֶׁם

נֹל-לֵקוֹ-שְׁמַע דָּם בְּלִי גֹן-גֹן מִמֶּה שֶׁ-גֶּשֶׁם

יֵם-מִשְׁמַע-גֶּשֶׁם רֵץ-אֶל-תּוֹן יֵם-מִשְׁמַע-גֶּשֶׁם אֶל